

Zhodnot' a srovnaj přístup M. Harnera, J. Frazera, V. Turnera a E. Evanse-Pritcharda ke studiu náboženství.

Jako téma pro tuto esej jsem si vybrala právě diskuzi čtyř velkých antropologů a srovnání jejich přístupu ke studiu náboženství, protože mě tato oblast fascinuje díky její otevřenosti, nepopsatelnosti a transcendentnu a protože je jedním z aspektů, které utváří kulturu mnoha společností. Náboženství je staré jako lidstvo samo a myslím, že je v přirozenosti každého člověka se o něj zajímat a tolerovat veškeré jeho projevy, ale záměrně mluvím o toleranci, ne o pochopení. Pochopit náboženství a proniknout do něj, poznat jeho podstatu a zorientovat se ve všech jevech, které ho provází, o to se snaží již řadu let mnoho vědců, antropologů, etnografů, ale i laiků, kteří se setkávají na svých cestách (a ve svých pracovnách) s mnoha náboženskými formami. Středem pozornosti však není v těchto případech křesťanství a další evropská vyznání, která byla zmapována již dávno, ale přírodní, primitivní náboženství, šamanismus a čarodějnictví – něco, co je pro nás stále tajemné a nevysvětlitelné a čemu se ve svých dílech věnují i sir James G. Frazer, Edward E. Evans-Pritchard, Victor Turner a Michael Harner. V této eseji se chystám nastínit vědecké a antropologické postupy každého z nich, srovnat je a vybrat z nich to nejpřínosnější.

Spolu s velkým antropologem Edwardem B. Tylorem, který svými studii náboženství položil základy této antropologické disciplíně, je James G. Frazer jedním z prvních evolucionistů. Za svůj život (přelom 19. a 20. století) nashromáždil mnoho materiálů a informací, které posléze sepsal ve velkém díle Zlatá ratolest. Než na původ víry se soustředil spíše na její dějinný vývoj, rozdělil historii na tři velká období a obecně sjednotil teorii náboženství, magie a společnosti. Je třeba podotknout, že takovéto shromáždění informací do jedné knihy (i když velmi obsáhlé a přínosné) zanechalo na Frazerovo díle následky – při četbě jsem postupně nabyla názoru, že taková spousta informací a nepodložených argumentů na jednom místě musí způsobovat značnou nedůvěryhodnost. Když se však přeneseme přes tento nedostatek, který je v mnohém způsoben spíše dobovým paradigmatem, je Zlatá ratolest studnou poznatků. Frazer se ve svém díle soustředí především na magii, která podle něj vždy předchází náboženství – když lidé přestanou věřit v kouzla, obrací se svou vírou na duchovní bytosti, a když nepomůže ani náboženství, nezbyvá jim nic jiného, než se spolehnout na vědu. Toto je moment, kdy autor vidí jistou analogii mezi magií a vědou, totiž že obě uznávají přírodní zákony jako základní pravidla a vycházejí z nich. Z Frazerovo definice náboženství, která zní takto: *„usmiřování nebo nakloňování si sil nadřazených člověku, které v očích*

věřících řídí a ovládají chod přírody a lidského života“, je zřejmé, že viděl v magii a náboženství velkou souvislost. Co se týče původu náboženství, za jeho nejstarší formu Frazer pokládá totemismus, přičemž vývoj směřuje od nejjednoduššího k nejsložitějšímu, tedy monoteismu. Nejprínosnější je však pro mě názor, ke kterému tento antropolog dospěl a kterým se řídil. Tvrdil, že víra jako celek se vždy skládá ze dvou složek, a to z teoretického a praktického konání, což v překladu znamená nejen víra v duchovní bytost, ale i následná činnost směřovaná k naklonění si oné bytosti – jeden bez druhého nemůže existovat a není tedy náboženstvím. (Frazer, 1994)

Frazer zahájil velkou diskuzi o souvislosti mezi magií a náboženstvím a britský profesor antropologie Edward E. Evans-Pritchard v ní pokračoval, ovšem z trochu jiného pohledu. Pokud byl Frazer jen tzv. armchair antropologem, vyhledávajícím si informace zprostředkované ostatními badateli, kteří se odvážili do terénu, tak Evans-Pritchard byl právě jedním z těchto badatelů. Prováděl terénní výzkumy v Africe, zejména mezi Nuery a Azandy v jižním Súdánu a jako zástupce funkcionalistické školy kritizoval evolucionisty, kterými byli již zmiňovaní Tylor a Frazer, za přílišné racionální uvažování a stylizování sebe sama do jednání primitivních společností v důsledku nedostatku důkazů a výpovědí. (Bowie, 2008) Evans-Pritchard si plně uvědomoval, že jeho současníci se nemohou odpoutat od svého etnocentrického pohledu a jejich klasifikace informací postrádají objektivitu. Sám razil teorii, že důležité není jen shromáždit všechna fakta, ale také jejich evaluace a hodnocení – a tím se také řídil. (Evans-Pritchard, 1956) Jím studovaná filozofie nuerského náboženství je velmi těžko pochopitelná, ať se zaměříme na pojem *kwoth* či symboliku obětování a já musím uznat, že odvedl velký kus práce. Právě Evans-Pritchard se soustředil především na náboženství přírodních národů a kritizoval jejich opomíjení ze strany religionistů. (Lessa, 1958)

Victor Turner byl dalším antropologem, který při psaní svých děl čerpal z osobní zkušenosti. V polovině 20. století žil se svou manželkou mezi příslušníky kmene Ndembu v dnešní Zambii a poté se začal věnovat studiu náboženství, konkrétně symbolice rituálu, ve které viděl prvek sociální soudržnosti v nestabilní společnosti, a které posléze zasvětil jedno ze svých děl, nazvané Průběh rituálu. Turner byl v mnohém ovlivněn Arnoldem van Gennepem, řekla bych, že co se týče zkoumání rituálu přechodu, se stal i jeho pokračovatelem. V čem s ním ale nesouhlasil, stejně jako s významnými sociology Durkheimem a Weberem, byla snaha o uspořádání všech kulturních zvyklostí a následné činění všeobecných závěrů. Turner žil aktivně mezi Ndembuy každý den svého pobytu,

účastnil se jako pozorovatel jednotlivých rituálů a snažil se o jakýsi „pohled zevnitř“. Právě absenci tohoto pohledu posléze vytýkal i profesorovi Henrymu L. Morganovi (a zřejmě by ho vytknul i svým dvěma výše zmíněným kolegům), který ho sice svými přednáškami v lecčem inspiroval, ale bohužel se s ním neshodl v míře pozornosti a empatie, která by měla být přírodnímu náboženství věnována. Díky svým řečnickým schopnostem a profesorské praxi Turner dokázal šířit své poznatky i mezi kolegy a studenty na univerzitách tak, že posluchači viděli a dokázali si představit více než jen rysy další exotické společnosti. (Turner, 2004) U Turnera můžeme najít pozoruhodné spojení přirozeného talentu a hlubokého zájmu o danou tematiku, které mu zaručilo velký zájem a kladný ohlas v akademickém diskursu.

Co se týče tohoto srovnání náboženských studií, nejvíce mě zaujal Michael Harner, který se vlastně celé debatě vymyká právě díky svému tvrzení, že jím studovaný šamanismus není náboženství. Byl vyškolen v šamanských technikách u kmene Jivarů v Amazonii, stal se tzv. going native a posléze nabyl přesvědčení, že tyto praktiky by měli být schopni provádět všichni, i „nedomorodé“ obyvatelstvo Ameriky a Evropy. Sepsal příručku Cesta šamana, která prakticky obsahuje návod jak se stát šamanem, začal jezdit po Evropě a Americe a vést semináře, na kterých posluchače seznamoval s šamanským uměním. (Bowie, 2008) Harner byl úplně jiným antropologem než výše zmínění – nejenže podnikal terénní výzkumy a vnější pozorování, ale stal se přímo součástí pozorovaného. Za nejdůležitější poznatek však považuji právě fakt, že šamanismus nebere jako víru – i když připouští, že se šamani vyskytují především v animistickém náboženství, tak ho spíše doplňují, než že by byli jeho součástí. Harner šamanismus popisuje jako metodu, duchovní zážitek a zkušenost, návrat k původním duchovním prožitkům. (Harner, 1990) Tento dosud žijící antropolog představuje ve studiích náboženství zatím největší posun - při srovnání se sirem Frazerem se mi nechce věřit, že jejich zkoumání dělí jen necelé století.

Při psaní této eseje a studování textů a podkladů k ní, mi nemohl uniknout fakt, ke kterému musíme při komparaci jednotlivých studií a děl určitě přihlídnout - roky, kdy žil Frazer a Harner, se od sebe liší ve výsledku skoro o celé století. Antropologie od svého vzniku v 19. století ušla obrovský kus cesty a i když tito vybraní antropologové nejsou jedinými, kteří se k tématu náboženství vyjadřovali, můžeme na tomto vzorku vidět opravdu velký posun. A nejde jen o antropologii, ale vývoj celé kultury, kritického myšlení a důraz na svědomitou badatelskou činnost. Zjistila jsem, že to, jak vnímá náboženství antropologie, je jen střípek z celé jeho podstaty, a se svým výkladem se k němu přidávají ostatní humanitní

vědy. Nelze napsat ani esej, která by shrnula veškerý antropologický pohled na náboženství, ale můžeme se k němu po kouskách přiblížit právě srovnáním jednotlivých názorů a studií, tak jak jsem se o to v této práci pokusila já.

Použitá literatura:

FRAZER, James George. *Zlatá ratolest: Magie, mýty, náboženství*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1994, 632 s. ISBN 80-204-0488-0.

BOWIE, Fiona. *Antropologie náboženství: [rituál, mytologie, šamanismus, poutnictví]*. Vyd. 1. Překlad Vladimír Petkevič. Praha: Portál, 2008, 335 s. ISBN 978-807-3673-789.

EVANS-PRITCHARD, Edward Evan a kol. *The Institutions of primitive society*. Illinois: The Free Press Glencoe, 1956, 107 s.

LESSA, William A. Nuer Religion by E. E. Evans-Pritchard: Review. *American Anthropologist* [online]. 1958, roč. 60, č. 1, s. 180-181 [cit. 2012-12-23]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/665631>

TURNER, Victor. *Průběh rituálu*. Vyd. 1. Překlad Lucie Kučerová. Brno: Computer Press, 2004, 194 s. ISBN 80-722-6900-3.

HARNER, Michael J. *The way of the shaman*. 10th anniversary ed., 1st Harper. San Francisco: Harper, 1990, 171 p. ISBN 00-625-0373-1.